

קושטא דמילתא

קובץ ישיבתי לתורת רבני ספרד

גליון י"ד חודש אב הנחמות ה'תשפ"ג

פה ישיבת הר עציון יב"ץ

תוכן העניינים

קינה לרבי יעקב ׳ן צור • לדמותו של הרב יצחק
ניסים – הרב דוד ארונובסקי • פיוט לרבי לוי ׳ן
אלתבאן • עיונים בסוגיית המתפלל צריך שיכוון
את לבו לשמים • בענין תשלומין לק"ש – נעם
פרנקל • ליקוט בעניין תשעה באב • נעילת נעלי
שעם עם רצועות עור בט"ב – איתי קופר • קינה למ'
באב לרבי אברהם ׳ן עזרא

לדמותו של הרב יצחק נסים

הרב דוד ארנובסקי

שנותיו הראשונות

בש' באב ימלאו מ"ב שנים לפטירתו של הראש"ל צ' הרב יצחק נסים זצ"ל (להלן: הרי"ן). הרי"ן נולד לאביו ר' רחמים ואמו עמאם בבגדד ביום ראשון של חנוכה בשנת ה'תרנ"ה (1895) ונקרא 'יצחק נסים' על שם נס החנוכה, ולימים הפך את שמו השני לשם משפחתו. אחיו הגדולים בחרו בשם אביהם 'רחמים' כשם משפחתם. בצעירותו הושפע מאוד מאחיו הגדול ר' יחזקאל עזרא, שהיה ת"ח גדול שעלה לארץ ונפטר בדמי ימיו כבן 32 בלבד. כבן 10 עלה הרי"ן עם הוריו לארץ, אולם לאחר כשמונה שנים חזר לבגדד כדי ללמוד מפני גדולי חכמי בבל. בבגדד קבע את מקום לימודו בבית מדרשו של החכם המקובל ר' שמעון אנסי, תלמידו וחברו של הבן איש חי, והפך לתלמיד מובהק וקרוב שלו. בבית מדרש זה עוצבה גישתו – שילוב גדלות בנגלה ובנסתר ונתינת מקום חשוב בהלכה לדעת המקובלים.

הרי"ן לא הסתפק בלימוד והפנמת דרך העיון והפסיקה של חכמי בבל, ובמקביל הזמין מפולין ספרי שו"ת של גדולי חכמי אשכנז ובפרט ספרי החת"ס ותלמידיו, בהם

למד והעמיק. הרי"ן הצעיר ניהל חלופת מכתבים עם ה"חפץ חיים", המבוגר ממנו 57 שנים! וכך כתב לו החפץ חיים כמענה לבקשתו של הרי"ן לקבל ממנו הסכמה לספר השו"ת 'זיין הטוב' שביקש להוציא:

ב"ה. יום א' פרשת וישלח תרפ"ד לפ"ק. אל כבוד הרב המאור הגדול עדין לגאון ותפארת ירא אלקים באמת וכו' וכו' כקש"ת מו"ה יצחק נסים רחמים. אחדש"ת... ידידי על דבר שכתב כת"ר אודות נתינת הסכמה על חידושי, עיינתי קצת בהם וראיתי שרב כוחו באורייתא בחריפות ובקיאות, ומ"מ ע"ד נתינת הסכמות מונע אני מזה, שאם אנכי תוקע עצמי לזה לא ישאר לי פנאי אף להתפלל כי יבואו אלי מכתבים שונים מכל המקומות. ובפרט אם יראו שאני נותן הסכמה על ספרים חדשים ירצו אלי מכל המקומות ואין לי רשות לזה, כי ב"ה הגעתי לגבורות וכוחותי חלושים. וע"ד שאלתו של כת"ר אם אני עושה משנה ברורה גם על יו"ד, האמת אגיד לו שבעת איני עוסק בזה. יהי רצון מלפני ד' הטוב שאזכה להפיץ התורת כהנים, ומלפנים הדפסתי מעט ואפשר שאדפיס עוד בחורף הזה. וד'

הראשון של ספרו שו"ת "יין הטוב", ובו 73 תשובות בחלקי או"ח ויו"ד של השו"ע. בחלק גדול מהתשובות מופיע מו"מ בהלכה עם רבנים חשובים: רבי שלמה לאניאדו מבגדד, רבי יעקב חי זריהן רבה של טבריה, הרב צבי פסח פראנק גאב"ד ירושלים וחכמים נוספים. התשובות מתאפיינות בבקאות מקיפה בספרי הפוסקים ורובן מתאפיין בכח התמצות והקיצור.

בספר באה לידי ביטוי גם בקיאותו של הר"ן בספרי הקבלה, תוך מיוזג של הלכה וקבלה. בסימן ד', למשל, ישנו דיון ארוך בכלל לפיו יש ללכת אחר דברי הזוהר אף נגד הפוסקים ובתנאי שלא מפורש בש"ס שלא כזוהר. הר"ן מאריך לחזק את הכלל הנ"ל ולדחות דברי המערערים עליו. סימנים ב'-ח' עוסקים בשאלה האם מותר ליטול נט"י של שחרית על גב קרקע, ובמו"מ עם השואל משולבים בבקאות וחריפות שלל מקורות הלכתיים וקבליים.

סימן ט' פותח כך:

נשאלתי מהרבנית הנודעת בשערים המצוינים בהלכה השקדנית בתורה וכו' הגבירה המפורסמת פרחת תחי' אשת השר הנדיב הידוע זרע קודש המנוח המנוח סלימאן דוד ששון נ"ע מלונדון וזה לשונה. כיצד ראוי לנהוג בברכה ענט"י שחרית אם לברך קודם הניגוב כבס' קנ"ח או לאחר הניגוב כמ"ש באחרונים ואיך המנהג וכו' נא להודיעני.

הר"ן חורג ממנהגו ועונה תשובה ארוכה ומפולפלת, כראוי להשיב לתלמידת חכמים שקדנית בתורה כרבנית המפורסמת פרחת

הטוב יברך את כת"ר בחיים ושלום ויזכה להפיץ מעיינותיו חוצה, ויזכה להגדיל תורה ולהאדירה כחפצו וחפץ ידידו. ישראל מאיר הכהן מראדין.

הר"ן עמד בקשרי התכתבות בחדו"ת גם עם חכמים נוספים, כרבי יצחק הלברשטאם רבה של צ'כוב שבגליציה בנו של רבי חיים מצאנז, רבי חיים יצחק ירוחם רבה של אלטשטאדט אשר בגרמניה ועוד. גם תכונה זו של ליבון ההלכה תוך כדי מו"מ עם גדולים, ויכולתו לעמוד במו"מ של תורה עם חכמים מעדות שונות וסגנונות מגוונים תוך כבוד והפריה הדדית, תאפיין את הר"ן גם בהמשך חייו.

באותה תקופה בבגדד, בהיותו רק באמצע שנות העשרים לחייו התגלה בכושר מנהיגותו, והפך לאחד ממנהיגי יהדות עיראק, ואף מחוץ למדינה נודע כ"מייצג הקהילה היהודית", כפי שכתב לו במכתב הנציב העליון הרבט סמואל. הר"ן תמך בכל לב בכל פעילות ציונית שהייתה בבגדד באותם הימים. גם כישרון זה לפעילות ציבורית כלפי פנים וכלפי חוץ יאפיינו את הר"ן במשך כל חייו.

בשנת ה'תר"ץ (1929) בהיותו כבן 30 חזר הר"ן לירושלים, למניגת לב יהודי בגדד. בירושלים התחבב במהרה על חכמי העיר מכל העדות והחוגים ויצר קשרים קרובים עם הרבנים הראשיים, הרב קוק והרב עזיאל, וגם עם חוקרים, כמו ד"ר בנימין מנשה לוין והרב פרופ' שמחה אסף.

שו"ת יין הטוב

בשנת ה'תש"ז (1947) הוציא את הכרך

ששון ע"ה.^א

בסימן כ"ד ישנו דיון מעניין על אודות היחס לחילוקי המנהגים בין העדות ביחס לצורת כתיבת האותיות בסת"ם:

אם ספרדי יכול לענות אמן אחר ברכת התפלין שמברך האשכנזי וכן להפך וכן לענין הברכה של ספר תורה מכתב אשכנזי, וגט שנכתב ע"פ כתב אשכנזי ובמקום הכתיבה הם ספרדים וכן להפך. (מפתח התשובות, או"ח כ"ד)

השואל פונה ואומר ששמע מת"ח אחד שספרדי לא יכול לענות אמן אחר ברכת תפלין שמברך האשכנזי וכן להפך, והוא מבקש את חוות דעתו של הרי"ן. הרי"ן פותח את התשובה במילים "ודאי נראה שהחכם שהפריז בזה, טעמו הוא..." ומאריך להסביר מדוע אין בעיה לספרדים לברך על ס"ת של אשכנזים ולהפך, ומביא עדויות שכך נהגו במספר מקומות.

אמנם בחלק השני של השו"ת, שיצא בשנת ה'תשל"ח – שלשים שנה לאחר החלק הראשון והקיף את ארבעת חלקי השו"ע, מובא (סי' ז') שהרי"ן שמע את הגר"ב עזריאל זצ"ל סופר את העומר בלשון "היום... שהם... לעומר" כמנהג האשכנזים, ולא להקדים אמירת "לעומר" לפני מספר השבועות כמנהג הספרדים. הרי"ן שלח מכתב לרב עזריאל שבו הביע את תמיכתו על מנהגו, והרב עזריאל ענה לו שהוא עושה זאת

במכוון, והסביר שכיוון שכך נראה מדברי הנאונים ובבית הכנסת שבו הוא מתפלל ישנם הרבה אשכנזים, חשב שמכוון שאין זה מעכב כדאי להנהיג מנין אחד, וסיים בדבריו ש"בכלל שיטתי היא לקרב עד כמה שזה מותר, בשינויי נוסחאות שבין הספרדים והאשכנזים בדבר דמנכר, ולמנוע ע"י כך תמיהות ושאלות". הרי"ן לא הסכים עם הרי"ע. הוא האריך להוכיח ששיטת הנאונים הייתה דווקא כמנהג הספרדים, לספור בלשון "היום... לעומר, שהם...", וישנם אף פוסקים אשכנזים שסברו כך, וכך היא דעת האר"י ואין לספרדים לשנות ממנהגם.

בשו"ת על שני חלקי תשובות מרתקות רבות כגון: האם יש לחוש בעגבניות, חצילים ובמיה לערלה (ח"א סי' י"ד), תשובה לאיש 'המזרחי' רש"ז שרגאי האם ראוי שתנועות הנוער הציוניות בחו"ל ידריכו את החניכים לעלות לארץ גם בניגוד לרצון הוריהם (ח"ב י"ד סי' ז'), האם מותר לערוך גישואין ולהסתפר ביום העצמאות (ח"ב סי' יא), בכור שהוכנס לחממה (=אינקובטור) האם צריך להמתין עד שיבריא וימול ורק אח"כ לפדותו, או שיש לפדותו ביום השלשים עוד לפני הברית (ח"ב י"ד סי' יח), האם מותר למנות אדם הנשוי לנכרית לפרנס על הציבור (ח"ב אהע"ז סי' ו').

רבנות ראשית

במשך כשלשים שנים, ישב הרי"ן בביתו

א. מומלץ לקרוא ולהרחיב על אודות אישה מופלאה זו ואכמ"ל.

ב. **הרב בן-ציון מאיר חי עזריאל** נולד במאה ה-י"ט בירושלים. כיהן ברבנות העיר יפו לצידו של הראי"ה קוק, ברבנות שאלוניקי, וברבנות העיר תל-אביב. בכסלו ה'תרצ"ז [1936] מונה להיות הראשון לציון ועם הקמת המדינה הפך להיות הרב הראשי הספרדי הראשון למדינת ישראל. חיבר ספרים רבים במגוון נושאים שונים. נלב"ע באלול ה'תשי"ג [1953].

ומחול". בדרך כלל לא התפנה הרי"ן לכתוב תשובות הלכתיות ארוכות, אולם אוסף גדול של תשובות קצרות שלו נדפסו בסדרה בת שלשת הכרכים 'לכלל ולפרט' – הלכות קצובות' בהוצאת יד הרב נסים, ה'תשע"ח.

למרות עיסוקיו הרבים מצא לנכון הרי"ן להקים מכון ללימוד רבנות ודיינות בראשונה, שבין בוגריו המפורסמים: הראש"ל הרב מרדכי אליהו וצ"ל, האחים: הדיין הרב עזרא בצרי והמקובל הרב דוד בצרי ר"י השלום, והדיין הרב משה טופיק.

פרשה חשובה בכהונתו של הרי"ן היא פרשת ביקורו של האפיפיור פאולוס ה-6 בארץ בשנת ה'תשכ"ד. האפיפיור ביקש לבוא לבקר את המקומות הקדושים לנצרות, אך לא רצה לתת הכרה ל"שלטון הישראלי" ולסמלי מדינת ישראל. לשם כך הוא ביקש להיכנס לארץ דרך מעבר הגבול מירדן ולהגיע למגידו, מקום בעל משמעות גדולה לנצרות, ולקבל את נציגי 'מדינת ישראל' בקטע כביש בין ג'נין למגידו ולא בבירת ישראל – ירושלים, בביקור בבית הנשיא או בכנסת. בנוסף, הוותיקן לא שלח לרבנות הראשית מכתב רשמי על כוונת האפיפיור לבוא לארץ ועל רצונו להיפגש עם הרבנים הראשיים. לאחר ויכוחים בממשלה הוחלט שהנשיא שז"ר יצא למקס במגידו ושם יקבל את האפיפיור, והממשלה ביקשה מהרב נסים להשתתף גם הוא בטקס כנציג הידות. אולם כאן נכונה 'הפתעה'. הרי"ן סירב בכל תוקף לבוא למקס, בטענו שאין כל סיבה שהוא, כמייצג דת ישראל, יתפרס בפני האפיפיור שאינו מוכן להכיר במדינת ישראל ואינו רואה בדת ישראל ונציגיה ראויים להכרה ולביקור במשכנם, הלא

בירושלים ועסק בתורה ובעבודה בתוך ספרייתו הענקית, אותה רכש בהתמדה וסידרה בקפידה, ובמקביל עסק לפרנסתו במסחר. בכל אותן השנים עמד בקשרי תורה עם רבנים וחוקרים, והיה מוכר בארץ ובעולם כאחד מגדולי התורה, אולם לא היה מעוניין בשום משרה ציבורית. לאחר פטירת הראש"ל הרב עזיאל, הפעילו רבנים חשובים ואנשי ציבור את מלוא השפעתם עליו להציג מועמדות לכהונת הרב הראשי, ואכן בשנת ה'תשמ"ו (1955) הוא נבחר לשמש כראשון לציון והרב הראשי לישראל, בהיותו כבן ששים. דומה שכל שנות הלימוד והשקיעה בד' אמות של הלכה וחכמה התפרצו ובאו בתקופה זו לידי ביטוי. ברנע שהרי"ן נבחר לתפקידו הוא יצא אל העם שבשדות, מבקר בכל רחבי הארץ ואף בקיבוצים החילונים, וכן יצא למסעות התעוררות וחיוזן בקהילות ישראל באירופה, ארה"ב ואפילו באיין.

בשבתות בהן שהה בביתו היו מארחים הרב והרבנית קבוצות גדולות של אנשים מכל גווי האוכלוסיה ל"קידוש", הרב היה דורש בפניהם על תקומת העם והארץ ועל החובה להתעורר גם מבחינה רוחנית ולשוב אל המסורת, דברים שהיו יוצאים מהלב ונכנסים הלב. לפני חגים ואירועים נוספים היה הרי"ן מפרסם מאמרים ודרשות בעיתונות ומתייחס לשאלות השעה. בשנת ה'תשע"ג יצאו בהוצאת יד הרב נסים שלשה כרכים בשם 'לדור ולדורות' בעריכת הרב שמואל כ"ץ (בוגר ישיבת הר עציון) המאספים רבות מדרשותיו, נאומיו ומאמריו של הרי"ן שנאמרו ונכתבו במסגרות שונות. בשנים אלו ישב הרי"ן בבית הדין הגדול והיה מעורב בשאלות הלכתיות רבות מהארץ

להקפיד... וכיון שכאמור, שמי שהגיע לשיבה כוחותיו הגופניים והנפשיים נחלשים, שממילא כושרו השיפוטי נפגע ע"י זה, ולא יוכל לקדש שם שמים כמו שהיה מקודם וכמו שאחר הקטן בשנים שיש לו אותן הסגולות והתנאים הדרושים מהדיין, הרי ברור שאין לו לסרב. אדרבא ראוי שהוא יתן אל לבו משימלאו לו שבעים שנה לפרוש מעצמו מכהונתו ובזה יקדש שם שמים. וכמובן שהציבור מחויב לספק לו את צרכי פרנסתו בכבוד גם אחרי פרישתו מכהונתו. (שם)

בשנת ה'תשל"א אמורות היו להתקיים הבחירות לרבנות הראשית. הרי"ן, שסיים כהונה של שתי קדנציות, ביקש לפרוש ולא להתמודד על כהונה שלישית, בהתאם למה שכתב הוא עצמו בתשובתו הנ"ל, אולם לאחר לחצים מאנשים רבים הסכים להתמודד שוב. בינתיים הבחירות נדחו וסערות גדולות בענייני דת ומדינה עלו על הפרק: מסך הברזל נפל ועולים רבים מברית המועצות עלו לארץ, שחלקם אינם יהודים לפי ההלכה ונוצר צורך לגיירם, בנוסף פרצה אז פרשת האח והאחות' שהוכרו על ידי בתי הדין כ'ממזרים', והרב גורן שהיה אז הרב הראשי לצה"ל, הביע דעתו שניתן להתירם לבוא בקהל. הרי"ן היה מעורב בשתי הפרשיות, כאשר ניסה להקל בגיור העולים מרוסיה וסבר שניתן להתיר את האח והאחות'. עמדותיו אלו ואחרות גרמו לביקורת כלפיו מחוגים חרדיים, ולבסוף כשהתקיימו הבחירות בשנת ה'תשל"ג נבחרו הרבנים עובדיה יוסף זצ"ל והרב שלמה גורן זצ"ל במקומם של הרי"ן והרב אונטרמן.

הוא משכן הרבנות הראשית בהיכל שלמה בירושלים. לחצים גדולים הופעלו על הרי"ן לחזור בו מהחלטתו. גולדה מאיר אף איימה לפטרו ממשרתו, עיתונאים תקפו אותו וראו בעמדתו 'בזיון' וחוסר כבוד, אבל הרי"ן סירב בתקיפות. לאחר הביקור, שבו הפנין האפיפיור את הסתייגותו ממדינת ישראל, ולאחר עוד כמה התבטאויות אנטישמיות ואנטי ישראליות שלו לאחר מכן, הודו רבים שהרי"ן צדק, והחרמתו את הטקס המביש הנ"ל הצילה את כבוד עם ישראל ותורת ישראל.

הרי"ן כיהן בתפקידו שתי קדנציות במשך כ-18 שנה, הראשונה לצדו של הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג זצ"ל, והשנייה לצדו של הרב איסר יהודה אונטרמן זצ"ל.

בחלק השני של שו"ת יין הטוב נשאל הרי"ן האם לפי ההלכה יש לפטר דיין שהגיע לגיל זקנה. הרי"ן מביא מקורות שונים ודן בהם ומסכם:

הרי זה פשוט וברור מן האמור שבדיני ממונות ממנים לכתחילה זקן, ואפילו זקן מופלג בשנים. ואין צריך לומר שאם כבר משמש בדין שאין מורידין אותו כשמזקין ומפליג בזקנה. (אהע"ז סי' ה)

למרות מסקנה זו הבנויה על יסודות ההלכה הוא מוסיף ואומר:

אולם בדורותינו עדים אנו שרק יחידי סגולה והם מועטים, מסוגלים להמשיך למלא תפקיד זה כדין וכשורה גם כשהגיעו לזקנה ושיבה... אמנם קשה מאוד לירד מן הגדולה... אולם כשאומרים לו רד הימנה מסיבת חולשתו, מחמת זקנה, אין בזה משום מעלין בקודש ואין מורידין ואין לו

סיום

של הרי"ן. בנו משה נסים היה ח"כ ושר בממשלות ישראל, ובשנת ה'תשמ"ג בהיותו שר המשפטים פעל לבחירתו של הרב מרדכי אליהו תלמידו של הרי"ן לרב הראשי לישראל.

את תורתו של הרב ניתן ללמוד מתוך ספריו: שו"ת יין הטוב, לדור ולדורות, ולכלל ולפרט. יהי זכרו של הרב נסים ברוך, ויהי רצון שנוכח שתורתו הגדולה תהיה נר לממשיכי דרכו ברבנות ותאיר את דרכנו בשאלות השעה הקשות העומדות לפנינו.

כשמונה שנים לאחר מכן, בט' באב ה'תשמ"א, "נשתברו הלוחות" והרב נסים נסתלק לישיבה של מעלה: אני זוכר את החלוייה שיצאה מביתו בעיצומו של הצום בהשתתפות אלפים, והייתה החלוייה הראשונה של 'גדול' שהשתתפתי בה. בנו פרופ' מאיר בניהו ז"ל הקים לזכרו את מכון 'יד הרב נסים', מכון מחקר והוצאה של ספרים תורנים ברמה מדעית, שבו שוכן עד היום גם ה'כולל' להכשרת רבנים מיסודו

ג. על פרשת חיי ויתר מעשיו, ובכלל על הרבנות הראשית בשלשים שנות המדינה הראשונות, מומלץ מאוד לקרוא בספר המרתק שכתבו שאול מייזליש ופרופ' מאיר בניהו: מן ההר אל העם – חיי ופועלו של הראשון לציון הרב הראשי לישראל הרב יצחק נסים זכרוננו לברכה.

פיוט לשבת חזון

לרבי לוי ׳ן אלתבאן

אַבְכָּה בְּיוֹם צְאֹתִי מִתּוֹךְ תִּדְרַי בֵּיתִי.
סַפְּתִי וְנִסְפִּיתִי אוֹי לִי כִי נִדְמִיתִי.

לִקְחוּ מִתִּי רִיבִי כָּל מַחְמַד לְבִי
אֲכַן עָלַי חֹבִי כִי רַב וְעֵנָה כִי
חֲלַתִּי וְנַחֲלִיתִי.

וְאַסְפָּקָה כְּפִי בְּעַד יְמֵי תִרְפִּי
וְכוֹכְבִי נִשְׁפִּי חֲשָׁכוֹ וְעַל אֲכָפִי
צִמְתִּי וְעִנִּיתִי.

יֹאוֹת בְּכִי אֵלַי עַל שְׁמֵמוֹת אֵלַי
אֶף עַל סְפֹת אֵלַי, מֵרַ אֲזַעֲקָה, אוֹלִי
אֲשָׁאֵל וְנִעֲנִיתִי